İÇİNDEKİLER

TUTANAK X

ÖZET X

KISALTMALAR X

ÖNSÖZ X

GİRİŞ:

ARAPÇA FARSÇA ETKİLEŞİMİ VE BUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1. Askerî ve Siyasî Faktörler X

2. Medenî Faktörler X

3. Sosyal ve Kültürel Faktörler X

4. Ekonomik Faktörler X

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNE GİREN YABANCI SÖZCÜKLERİ KARŞILAYAN "DAHÎL" VE "MU ‘ARREB" KAVRAMLARI, DAHÎL VE MUARREBLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN TARİHÇESİ VE YABANCI SÖZCÜKLERİ TANIMA ÖLÇÜTLERİ

1. Dahîl ve Muarreb Kavramları X
2. Dahîl ve Muarreble İlgili Çalışmaların Tarihçesi X
3. Dahîll ve Muarreb sözcükleri Tanıma Ölçütleri X
    3. 1.Nakil (Dil Uzmanlarının Rivayeti) X
    3. 2. Ses Uyumu X
    3. 3. Arapça Vezinlere Uymama X
    3. 4. Tarihsel Gerçeklik X

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM ARAP DİLİNİ GÜNÜMÜZE ULAŞTIRAN TEMEL KAYNAKLAR VE BU KAYNAKLARA GİREN FARSÇA SÖZCÜKLER

1. Klâsik Arap Şiiri X
2. Kur'ân X
3. Hadîsler X

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALFABETİK SIRAYA GÖRE KLASİK DÖNEMDE ARAP DİLİNE GİREN FARSÇA SÖZCÜKLER, ANLAMLARI VE FARSÇA OLUŞLARIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR X

SONUÇ X

TUTANAK

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan……..
Üye……
Üye……
Üye……
Üye……

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum. …../……/ 2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Klasik Dönemde Arap Diline Giren Farsça Sözcükler" adlı tezimiz bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte Arapça-Farsça etkileşimi ve bunda etkili olan faktörler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Dahîl ve muarreb kavramları ve bu konudaki çalışmaların tarihçesi işlenmiştir.

İkinci bölümde klâsik dönem Arap dilini günümüze ulaştıran temel kaynaklar yani klâsik Arap şiiri, Kur'ân ve hadisler ile bunlara geçen Farsça sözcükler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde klâsik dönemde Arap diline giren Farsça sözcükler alfabetik sıraya göre anlamlarıyla birlikte verilmiş ve Farsça oluşlarıyla ilgili kaynaklar belirtilmiştir.

Sonuçta çalışma özet bir şekilde değerlendirilmiştir

ABSTRACT

Our thesis called as “ the Persian worbs which joined into the Arabic language in the classical Period” is formed by an entry, three parst and a conclusion.

İn the entry, there is information about Arabic Persian interaction and the factors which are affective on this.

İn the first part,Dahîl (the interior words of the Arabic language) and muarreb (the words that have become Arabic), and the short history of the studies on this subject are given.

İn the second part, thereis information about the main sources which convey the Classical Period Arabic language to our time, that is Arabic poem, Quran and hadis (the Prophet Muhammed’s sayings), and the Persian words that passed into these.

İn the third part the Persian worst passed into Arabic language in the Classical Period are given with their meanings in the alphabetical order and the saurces which indicates that they are Persian words.

İn the conclusion, the study is evaluated briefly.

KISALTMALAR

a. g. e.	Adı geçen eser
a. mlf.	Aynı müellif
a. y.	Aynı yer
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
Hz.	Hazreti

Krş.	Karşılaştırın
m.ö.	Milattan önce
m.s.	Milattan sonra
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
sy.	Sayı
trc.	Tercüme,
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
v.dğr.	Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Her dilin sözdağarcığını oluşturan sözcükler yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılır. Bir dilin kendisine ait olan, kökeni o dilde bulunan, başka bir dilden alınmayan sözcükler yerli; toplumlar arasında meydana gelen çeşitli etkileşimlere bağlı olarak bir dilin sözvarlığına başka bir dilden giren sözcükler de yabancı olarak kabul edilir. Yabancı sözcükler, Arap dilcileri tarafından çoğunlukla *dahîl* veya *muarreb* olarak adlandırılır.

Araplar tarih boyunca çeşitli milletlerle kurmuş oldukları askerî, ekonomik, siyasal, sosyal dinsel ve kültürel ilişkiler sonucunda bu milletlerin dillerinden bir takım sözcükler almışlardır. Gerek ilk filolojik

çalışmalar olarak kabul edilen "*Ğarîbu'l-Kur'ân*" ve "*Ğarîbu'l-Hadîs*" yazarları, gerekse başta ünlü dil âlimi Sîbeveyh (ö. 180 / 796) olmak üzere erken dönem Arap dilcileri bu tür sözcükleri inceleme konusu yapmışlardır.

Klasik dönemde Arap diline "muarreb" veya "dahîl" sözcükler arasında Farsça kökenli olanlar en büyük oranı teşkil etmektedirler. Buna rağmen bildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu sözcüklerle ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak için hazırladığımız tez bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Tezimizin girişinde Arapça-Farsça etkileşimi ve bunda etkili olan askerî, siyasî, medenî, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Arap diline giren yabancı sözcükler bağlamında "muarreb" ve "dahîl" kavramları analiz edilmiş ve konunun tarihçesi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde klâsik Arap dilini günümüze ulaştıran en önemli üç kaynak olan klâsik Arap şiiri, Kur'ân ve hadîslerdeki Farsça sözcükler konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde klâsik dönemde Arap diline giren Farsça sözcükler alfabetik sıraya göre düzenlenmiş, bu sözcüklerin karşılarına anlamları yazılmış ve Farsça oluşlarıyla ilgili kaynaklar dipnotlarda verilmiştir. Sonuçta ise yapılan çalışmanın özet bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın teknik boyutu ve metodu ile ilgili şu hususları belirtmekte fayda görüyoruz:

1) Yumuşak bir transkripsiyon sistemi uygulanmış; bu konuda Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) baz alınmıştır.
2) Yazımda Arapça sözcüklerin okunuşları dikkate alınmıştır.
3) Aynı sözcük birden fazla şiir veya hadis kaynağında geçiyorsa bunlardan bir tanesiyle yetinilmiştir.
4) Üçüncü bölümde alfabetik sıraya göre verilen sözcükler arasında daha önce örnek verilen bazı sözcükler de bulunabilir.

5) Bazı sözcükler yer aldıkları şiir beyti, hadis cümlesi ve Kur'an ayetiyle birlikte zikredilmiştir.

Bu çalışmamızı hazırladığımız süreç boyunca önerilerde bulunup bana rehberlik eden danışmanım Doç. Dr. Kadri YILDIRIM'a ayrıca kaynak bulmamda yardımların esirgemeyen hocam Doc. Dr. Faruk BOZGÖZ'e teşekkürlerimi sunarım.

MELEK OK

Diyarbakır 2005

GİRİŞ

ARAPÇA-FARSÇA ETKİLEŞİMİ VE BUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Dilcilere göre Arapça'nın yabancı dillerden aldığı sözcükler arasında Farsça asıllı olanlar en büyük oranı teşkil etmektedir.[1] Bunun çeşitli nedenleri aşağıda belirtilmiştir[2]

---

[1] Bk. Eddey Şîr, *Mu'cemu'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Muarrebe*, Beyrut, 1990, s. 3; Muhammed Hasan Abdulazîz, *et-Ta'rîb fi'l-kadîmi ve'l-hadîs*, Kahire, 1990, s. 22; Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, *el-Muarreb*, nşr.: F. Abdurrahîm, Dimeşk, hendek kelimesi için s. 279; sûr kelimesi için s. 382.

1. Askerî ve Siyasî Faktörler

Araplarla Farslar arasında derin dilsel etkileşimi beraberinde getiren ciddi askerî ve siyasî ilişkiler milâdî 279-309 yılları arasında hükümdarlık yapan II. Sâbûr ile başlamış ve İslâmî fetihlere kadar gelişerek devam etmiştir. Bahreyn, Hecer ve daha güneydeki Abdulkays kabilesinin toprakları üzerinde nüfuz kurmaya başlayan II. Sâbûr, Irak ve Şam yörelerinde bulunan Bekr, Tağlib ve Benû Hanzala kabilelerine ait toprakları da alarak Bekr kabilesinden esir aldığı Araplar'ı İran'ın Kirman şehrine; Benû Hanzala esirlerini de Ahvâz'a nakletmiştir.[3] Araplar'la Farslar arasında daha çok Mısır, Şam, Irak ve Cezîre mıntıkalarında yoğunlaşan bu tür askerî ve siyasî ilişkiler, kaçınılmaz olarak Arapça'nın Farsça'dan bu alanlarla ilgili çok sayıda sözcük iktibasına da yol açmıştır.[4]

2. Medenî Faktörler

Fars İmparatorluğunun adı hep medeniyetle birlikte anılmaktadır. Bu medeniyet başta inşaat, mimari, giyim-kuşam, yiyecek-içecek, kozmetik ve musîkî olmak üzere birçok alanda kendini hissettirmiştir. Araplar bu imparatorluğa sürekli gıpta ile bakmışlardır. Bu gıpta onlarda bu imparatorluğun dilindeki bazı sözcükleri kendi günlük konuşmalarında ve şiirlerinde kullanmayı bir tutku hâline getirmiştir. Muneccid bu hususta sosyolojinin "medeniyetçe zayıf olanların bu alanda güçlü olanları taklit

---

[2] Geniş bilgi için bk. Kadri YILDIRIM, "Klâsik Dönemde Arap Diline Giren Yabancı Sözcükler – Hadisler Bağlamında bir Örnek-", *Dinî Araştırmalar*, cilt: 5, sayı: 14, Eylül-Aralık 2002, Ankara, s. 79-81.

[3] Geniş bilgi için bk. İzzuddîn Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrut, ts., I, 392-394.

[4] Bk. Corcî Zeydân, *Târîhu'l-luğati'l-Arabiyye*, Mısır, 1904, s. 29-30.; Salahuddîn el-Muneccid, *el-Mufassal f'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arrebe*, Beyrut, 1975, s. 17.

etme" prensibinin geçerliğine dikkat çekmekte ve Araplar'ın kendi çocuklarına bazı Farsça isimler verme alışkanlıklarını da bu prensip çerçevesinde değerlendirmektedir.[5]

Erken dönemlerden başlamak üzere dilcilerin Araplar'daki bu taklidin farkına vardıklarını görüyoruz. Örneğin Câhız Medine'ye gelen bazı Farslar'ı örnek vererek Medinelilerin kendi dillerinde de karşılıkları olan bazı nesnelerin Farsça isimlerini kullandıklarına dikkat çekmekte ve bunu; "onların sözcüklerine yapıştılar, asıldılar" şeklinde pekiştirici bir tarzda ifade etmektedir.[6] Suyûtî (ö. 911 /1505), "Arap Dilinde Karşılığı Olan Arapçalaştırılmış Kelimeler" başlığı altında konu üzerinde durmakta ve karşılıkları Arapça'da da bulunmakla birlikte Araplar'ın aldıkları çok sayıda Farsça kökenli sözcüklere yer vermektedir.[7]

3. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Araplarla Farslar arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin kurulmasında en önemli köprü görevini milâdî III. Yüzyılda kurulan Hîre krallığı yapmıştır. İranlılar tarafından bazı Arap kabilelerine kurdurulan bu krallık, zamanla Farslar'a ait sosyal ve kültürel değerlerin Arap kavmine yansımasında ve bu alanlarla ilgili birçok Farsça sözcüğün Arap diline girmesinde bir tampon görevini görmüştür.[8] Kûfe'ye üç mil kadar uzaklıkta kurulan ve Farslar'la haşir-neşir olan bu Arap krallığı, değişik amaçlarla

---

[5] Geniş bilgi için bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 18-20

[6] Bk. Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Beyrut, 1993, I, 34-35.

[7] Bk. Abdurrahman b. Ebûbekir es-Suyûtî, *el-Muzhir,fi ulûmi'l-luğa ve envâiha*, nşr.: Muhammed Ahmed Câde'l-Mevlâ ve dğr., I, 283-284.

[8] Geniş bilgi için bk. Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Beyrut, 1991, I, 31-37.

buraya gelen şâir, edip ve diğer bir takım Arapların uğrak merkezi hâline gelmiştir. Örneğin Nadr b. Hâris(ö. 2 / 624) bu krallığı ziyaret ederek burada başta Rüstem ve İsfendiyâr olmak üzere Farsların efsanevî kahramanları ile ilgili masalları öğrenerek Mekke'ye dönüşünde bunları Kureyşlilere anlatırdı.[9] Başta A'şâ(ö. 7 / 629) ve Hassân b. Sâbit(ö. 54 / 674) olmak üzere bazı Arap şâirleri Hîre'ye giderek buradaki krallar için nazmettikleri methiyeleri inşâd eder, burada öğrendikleri Farsça sözcükleri dönüşlerinde nazmettikleri şiirlerinde zikrederlerdi.[10] Bunun yanısıra Hîre krallığında resmi görevler üstlenen bazı şâirlerden de söz edilmektedir. Bunların başında İyâd kabilesinden Lakît b. Yâ'mer (ö. m. 380) ile İbâd kabilesinden Adiy b. Zeyd (ö. m. 590) gelir. Bunlar hem Farsça'yı öğrenmiş, hem de bu dilden Arapça'ya çeviri yapma görevini üstlenmişlerdir. Özellikle Adiy b. Zeyd şiirlerinde çok sayıda Farsça sözcük kullanmıştır.[11]

Araplarla Farslar arasında Câhiliye döneminden başlayarak İslâm'dan sonra da devam eden evlilikler de Farsça sözcüklerin Arap diline girmesinde etkili olmuştur. Başta Bahreyn ve Hecer olmak üzere bazı Arap toprakları üzerinde hâkimiyet kuran Farsların buralara çok sayıda kadın da getirdikleri ve bu kadınların Araplarla evlendikleri nakledilmektedir. İbn Nedîm(ö. 438 / 1047), Ebû Hasan el-Medâinî'nin Mecûsî Fars kadınlarla evlenen Araplara dair bir kitap bile yazdığını kaydetmektedir ki[12], bu da bu evlilik olaylarının münferid olmaktan çıkıp ciddî bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Muneccid gerek bu kadınların, gerekse İslâmî dönemlerde

---

[9] Bk. Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, nşr.: Mustafa es-Sakkâ ve dğr., Mısır, 1936; I, 321, 384; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, 1995, VIII, 33.

[10] Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22 vd.

[11] Krş. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut, 1992, II, 94, 100-106; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22.

[12] Bk. Ebû Ya'kûb Muhammed b. İshâk b. Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut, 1994, s. 131.

Araplarla evlenen diğer Fars kadınlarının Arap diline birçok Farça sözcüğün girmesinde rol oynadıklarını belirtmektedir.[13]

4. Ekonomik Ekonomik Faktörler

Yılın belli aylarında Arabistan'da kurulan çeşitli panayırlar Farsların da dikkatini çekmiştir. Nevfel b. Abdumenâf'ın Kisrâ Pervîz ile karşılıklı ticarî ilişkilere dair bir sözleşme yapması ve Kisrâ'nın bu sözleşme çerçevesinde ticaret kervanlarını Ukkâz panayırına göndermesi bunun tipik örneklerinden biridir.[14] Kuşkusuz bu tür ekonomik ve ticarî ilişkiler de Araplar'ın Farsça'dan sözcükler iktibâs etmelerinde etkili olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNE GİREN YABANCI SÖZCÜKLERİ KARŞILAYAN "DAHÎL" VE "MU 'ARREB" KAVRAMLARI, DAHÎL VE MUARREBLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN TARİHÇESİ VE YABANCI SÖZCÜKLERİ TANIMA ÖLÇÜTLERİ[15]

---

[13] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22.

[14] Bk. Ebu'l-Fadl İvadullah, *Mekke fî asri ma kable'l-İslâm*, Riyâd, 1981, s. 134;Abdulazîz, *et-Ta'rîb*, s. 21.

[15] Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Kadri YILDIRIM, *Sözcükbilim*, Diyarbakır, 2003, s. 10 vd.

1. Dahîl ve Muarreb Kavramları

İbn Manzûr bir yere girme anlamını ifade eden "d-h-l" kökünden türeyen *dahîl*i, "*Arap dilinden olmadığı hâlde bu dile giren*" şeklinde tanıtmaktadır.[16] " ‘A-r-b" kökünden türeyen *"mu ‘arreb, önceleri herhangi bir dilde bir takım anlamlar için konulmuş iken, daha sonra Arapların kendi dillerinde kullandıkları yabancı sözcükler*"[17] şeklinde tanımlanmaktadır.

İbn Dureyd'in "dahîl" terimini " ‘Arabî"(Arapça)nin karşılığı olarak kullandığı görülmektedir. Örneğin تَوْر (elçi veya su kabı) sözcüğünden bahseden bu ünlü dilci, "bu sözcük Arabîdir; bazıları ise bunun dahîl olduğunu söylemişlerdir"[18] ifadesini kullanmaktadır. Hafâcî de بَبْر (kaplan) sözcüğüyle ilgili olarak bunun "dahîl" olduğunu belirtmektedir.[19] Yazarın صَوْلَجان (baston) için "muarreb"; بِسْت (bir şehir adı) için de "a ‘cemî" terimini kullanmasından[20], onun dahîl, mu ‘arreb ve a ‘cemî terimlerini aynı anlamda kullandığı anlaşılmaktadır. İbn Manzûr'un da bu üç terimi aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Örneğin بُخْتْ sözcüğünün kökeniyle ilgili görüşünü belirtirken bunun için "dahîl", "a ‘cemî", ve "muarreb" terimlerini birlikte kullanmıştır.[21] Suyûtî ise, "mu ‘arreb için

---

[16] Bk. Muhammed b. Mekrem b. Manzûr, *Lisânu'l- ‘Arab*, Beyrut, 1990, XI, 241, "d -h-l".

[17] Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 268.

[18] İbn Dureyd, *Cemhere*tu'l-luğa, Haydarabêd, 1355, II,4.

[19] Bk. Şihabuddîn Ahmed el-Hafâcî, *Şifâu'l-ğalîl fîma fî kelâmi'l-Arab mine'd-dahîl*, Beyrut, ts. s. 40.

[20] Bk. Hafâcî, *Şifâu'l-ğalîl*, s. 7.

[21] Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l- ‘Arab*, II, 9, "b-h-t-".

dahîl ismi de kullanılmaktadır"[22] diyerek bu iki terimin eşanlamlı olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Buna göre Arap diline giren yabancı sözcükleri karşılamak üzere kullanılan "dahîl" ve "mu ‘arreb" terimlerinin klasik dönem Arap dilcileri tarafından eşanlamlı olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu iki terimi geniş bir şeklide tahlil eden es-Sînî, bunlar arasında nüans derecesinde de olsa bir farkın bulunduğunu ifade etmektedir. Sînî'nin bu konuda vardığı sonuca göre "mu ‘arreb" genellikle Arap dilinin kendi ses uyumu ve vezinleri dikkate alınmak suretiyle değiştirilerek Arapçalaştırılan sözcükleri karşılarken; "dahîl", ister değişikliğe uğrasın ister uğramasın, Arap diline giren bütün yabancı sözcükleri karşılamaktadır.[23] Bobo da benzer bir mukâyesede bulunmaktadır.[24]

2. Dahîl ve Muarreble İlgili Çalışmaların Tarihçesi

Arap dilcilerinin çok erken bir dönemde yabancı sözcükleri inceleme konusu yaptıkları görülmektedir. Bu incelemelerin bir kısmı muhtelif eserler içerisinde bölümler hâlinde, bir kısmı da müstakil eserler şeklinde kendini göstermiştir. [25]

---

[22] Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 269.

[23] Bk. el- Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, nşr.: Osmân Mahmûd es-Sînî, I, 53 (nâşirin önsözü).

[24] Bk. Mes'ûd Bobo, *Fî Fıkhi'l-luğa'l-Arabiyye*, Dimeşk, 1995, s. 166, 173-174.

[25] Bu konuda müstakil çalışmaları olan dilciler ve eserleri kronolojik olarak şunlardır.

1- Ebû Mansûr Mevhûb el-Cevâlîkî (ö. 540/1145). el-Mu ‘arreb mine'l-kelâmi'l-‘acemî ‘alâ hurûfi'l-mu ‘cem.

2- Ebû Muhammed Abdullah b. Berrî (ö.582/ 1187). Hâşiyetu İbn Berrî ‘ale'l-Mu ‘arreb.

3- Abdullah b. Muhammed el-Bişbişî (ö. 820/ 1417). et-Tezyîl ve't-tekmîl lima's-tu ‘mile mine'l-lafzı'd-dahîl.

4- Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî(ö. 911 / 15005). el-Muhezzeb fîma vaka ‘a fi'l-Kur'ân mine'l-mu ‘arreb.

Mu ‘arreb sahasında yazılıp günümüze ulaşan ilk müstakil eser olan "el-Mu ‘arreb"in sahibi Cevâlîkî (ö. 540 / 1145)'den çok önceleri bazı Arap dilcileri bu konuyu muhtelif eserlerinde "bâb" veya "fasıl" şeklinde incelemişlerdir. Burada gerek Cevâlîkî'den önce gerekse sonra gelen kimi dilcilere ve eserlerinde konuyu nasıl işlediklerine işaret etmek istiyoruz.

5- Muhammed b. Ahmed el- ‘Alâî (ö. 918 / 1512). Câmi ‘u't-ta ‘rîb bi't-takrîbi'l-karîb.
6- İbn Kemâl (ö. 940 / 1533). Risâlutu't-ta ‘rîb.

7- Abdurreşîd b. Abdussabûr el-Huseynî (ö. 1068 / 1658). el-Mu ‘arrebâtu'r-Reşîdiyye.

8- Ahmed b. Muhammed el-Hafâcî (ö. 1069 / 1659). Şifâu'l-ğalîl fi kelâmi'l- ‘Arab mine'dahîl.

9- Antakyalı Mustafa Remzî (ö. 1100 / 1689). Nufûzu'l-lisân ve ‘ukûdu'l-hisân.

10- Muhyiddîn Muhammed el-Munşî (ö. 1101 / 1593). Usûlu't-takrîb fi't-ta ‘rîb.

11- Muhammed el-Emîn el-Muhibbî (ö. 1111 / 1699). Kasdu's-sebîl fîma fi'l-luğati'l- ‘Arabiyye mine'd-dahîl.

12- Muhammed en-Nihâlî el-Halebî (ö. 1186 / 1772). et-Tirâzu'l-muzehheb fi beyâni'l-elafzi'l-muvelled.

13- Reşîd ‘Atiyye (ö. 1316 / 1898). ed-Delîl ilâ murâdifi'l- ‘âmî ve'd-dahîl.

14- Tâhir b. Sâlim ed-Dimeşkî (ö. 1337 / 1919). et-Takrîb li usûli't-ta ‘rîb.

15- Ahmed Îsâ (ö. 1365). et-Tehzîb fî usûli't-t ‘arîb.

16- Muhammed Salâhuddîn el-Kevâkibî. el-Kelimâtu'd-dahîle ale'l- ‘Arabiyyeti'l-asliyye.

17- Eddey (veya Eddâ) Şîr. el-Elfâzul'l- ‘Arabiyyetu'l-mu ‘arrebe.

18- Salâhuddîn el-Muneccid. el-Mufassal fi'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu ‘arrebe,

19- Mar A. Afram. el-Elfâzu's-Süryâhiyye fi'l-me ‘âcimi'l- ‘Arabiyye.

20- Tubyâ el-Anîsî. Tefsîru'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l- ‘Arabiyye me ‘a zikri aslihâ bi hurûfih.

21- Muhammed Hasan Abdulazîz. et-Ta ‘rîb fi'l-kadîm ve'l-hadîs.

Mehmet YAVUZ mu ‘arreb kelimelere ilişkin yazılmış eserlerle ilgili bir makalesinde Arapça'daki yabancı kelimelerin tespitiyle ilgili çalışmaların hicrî I. asrın ilk yarısına kadar götürmenin mümkün olduğunu, bu husustaki çalışmaların ilkinin İbn Abbâs (ö. 68 / 687)'ın "Ğarîbu'l-Kur'ân" adlı eseri olduğunu ve mu ‘arreble ilgili eserlerin ortaya çıkış =amacının Kur'ân'ın doğru anlaşılmasını sağlamak olduğunu kaydetmektedir. Bk. Yavuz, "Mu ‘arreb Kelimelere Dair Yazılmış Eserler Sözlükler", *Nüsha*, Yıl: 1, sayı: 2, Ankara (Yaz 2001), s. 112 vd.

İlerde sözcüklerin çoğalması yöntemlerinden biri olarak "Ta'rîb" konusu üzerinde ayrıca duracağız.

1- Sîbeveyh (ö. 182 / 798): Yazar "*el-Kitâb*" adlı ünlü eserinde Arapça'ya giren yabancı sözcükler konusu üzerinde durmakta ve ağırlıklı olarak Farsça'dan oluşan bu sözcüklerin Arapçalaştırılırken ne tür değişikliklere uğradıklarını açıklamaktadır. Sözcüklerin değişikliğe uğramalarını diller arası alfabe farklılığına dayandıran yazar, bu değişiklikleri şu dört kısma ayırmaktadır:[26]

a) Harf değişikliği: Farsça'daki سَرْد (soğuk)'in صَرْد oluşu gibi.

b) Hareke değişikliği: Farsça'daki دَسْتُور (kural)'un دُسْتُور oluşu gibi.

c) Harf ilavesi: Farsça'daki بُتْ (put) kelimesinin بُدّ olması gibi.

d) Harf düşmesi: Farsça'daki شاهبُور kelimesinin سابُور olması gibi. Bu son örnekte harf düşmesiyle beraber harf değişikliği de vardır.

2- Câhız (ö. 255 / 869): Yazar, "*el-Beyân ve't-tebyîn*" adlı ünlü eserinde Medîne, Kûfe ve ve Basra Araplarının buralara gelen Farsların dillerine büyük ilgi duyduklarına işaret etmekte ve bazı nesnelerin isimleri kendi dillerinde olmasına rağmen bunları bırakıp Farsça karşılıklarını kullandıklarını belirtmektedir. Örneğin Medîneliler karpuzun kendi dillerindeki ismi olan بطّيخ yerine خِرْبِز ismini kullanmaya başlarken, Basralılıar da kendi dillerinde dörtyol anlamında kullandıkları مُرَبَّع yerine چهارسُو sözcüğünü kullanmışlardır.[27]

---

[26] Kategorize edilen bu değişiklikler için bk. , Ebû Bişr ‘Amr b. Osmân Sîbeveyh, *el-Kitâb*, nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, 1966, IV, 305 vd.

[27] Bk. Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 80.

3- İbn Kuteybe (ö. 276 / 889): Yazar "*Edebu'l-kâtib*" adlı eserinde "Bâbu Ma Tekelleme Bihi'l- ‘Amme Mine'l-Kelâmi'l- ‘Acemiyyi" başlığı altında Arap diline giren bazı sözcükleri tanıtmakta, bunlardan bir kısmının kendi dillerindeki asıllarını belirtmekte, görüşlerini Esma ‘î ve Ebû ‘Ubeyde gibi ünlü dilcilerden yaptığı rivayetlerle desteklemektedir.[28] Aşağıda bu tür sözcüklerden bir kesiti listeliyoruz:

Mu ‘arreb sözcük	Varsa önceki aslı	Anlamı	Ait olduğu dil
زَرْجُون	زَرْگُون	Şarap	Farsça
سَجَنْجَل		Ayna	Rumca
بَرْنَساء		İnsanoğlu	Nebatîce
كَرْد	گُرْدَنْ	Boyun	Farsça
دَسْت	دَشْت	Çöl, ova	Farsça
جُدّاد	گُداد	Düğümlü ip	Nebatîce

4- İbn Dureyd (ö. 321 / 933): Yazar "*Cemheretu'l-luğa*" adlı eserinin "Arapların Dillerine Giren Yabancı Sözcükler.." bölümünde Farsça, Rûmca, Süryânîce ve Nebatîce'den Arap diline giren sözcükler üzerinde durmaktadır. Bunun yanında önceki dilcilerin yabancı saydıkları bazı sözcüklere itiraz etmekte ve buna, Arapça olarak kabul ettiği القَزّ (ham ipek) kelimesini ve diğer bir takım kelimeleri örnek göstermektedir. Bu bölümde yazarın zikrettiği yabancı kökenli sözcüklerden bazıları şunlardır:[29]

Sözcük	Anlamı	Ait olduğu dil
دَرْبَخَة	Bir şeye kulak vermek.	Süryânîce

[28] Bk. İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, Beyrut, 1967, s. 323-331.
[29] Bk. İbn Dureyd, *Cemhere*, III,1322 vd.

صِيق	Toz, toprak.	Nebâtîce
زِنْدِيق	Zındık, inkarcı.	Farsça.
بُوصِي	Gemi.	Farsça

5- İbn Cinnî (ö. 392 / 1002): Yazar "*el-Hasâis*" adlı ünlü eserinde "Arap Diline Kıyâs Edilebilen Yabancı Sözcükler Arapça'dan Sayılır"[30] başlığı altında verdiği طابَ الْخُشْكُنانُ = *Kuru ekmek güzel oldu* örneğinde "huşkunân" sözcüğünün fâil olmak üzere bir Arapça sözcük gibi irâplana-bildiği için Arapça sözcük dağarcığına girebildiğini kaydetmektedir. Yazar ayrıca "el" takılı olmayan دِيباج (bir tür ipek) sözcüğünün tıpkı Arapça isimler gibi bu takıyı alıp الدِّيباج şekline girdikten sonra bu ve benzerlerinin artık Arapça sayıldıklarını belirtmektedir.[31]

6- Se ‘âlibî (ö.429 / 1038): Yazar "*Fikhu'l-luğa ve esrâru'l- ‘Arabiyye*" adlı eserinde Arapça-Farsça sözcüklerin mukâyesesi bâbında ağırlıklı olarak Farsça, kısmen de Rumca kelimelerin Arap dilindeki varlıklarına ilişkin görüşlerini açıklamaktadır."Farsçaları Unutulup Arapçaları Kullanılan İsimler" ünvanlı fasılda yazar, içinde الدَّلاّل (komisyoncu), اللَّخْلَخَة (bir koku türü), الْكَلْبَتان (kerpeten) ve الْمَنْجَنِيق (mancınık) kelimelerinin de bulunduğu değişik örnekler vermektedir. Ünvanı, "Farslara Mahsus Olup Araplarda Bulunmadığı İçin Arapların Değiştirerek veya Aynen Bırakarak Arapçalaştırdıkları İsimler" olan fasılda içinde şu örneklerin de yer aldığı kelimelerden bir kesit kaydetmektedir: الإِبْرِيقُ (ibrik), الكَعْكُ (kek),

[30] Bu başlık ve muhtevası için bk. Ebu'lFeth Osman b. Cinnî, ***el-Hasâis***, nşr.: Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut, 2001, I, 356-367.

[31] Bk. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I, 356.

الجُلاّبُ (gül suyu), المِسْكُ (misk). "Bazı Dilcilerin Rûmca'ya Nispet Ettikleri Kelimeler" faslında ise içinde şu kelimelerin de bulunduğu bazı örnekler verilmektedir: المِرْآةُ (ayna), البِطْرِيقُ (patrik veya komutan), التِّرْياقُ (panzehir), قالُون (doğru söyledin, haklısın).[32]

7- Suyûtî (ö. 911 / 1505): "el-Muzhir" adlı ünlü eserinin 19.bâbını mu ‘arreb konusuna ayıran Suyûtî, burada yabancı isimlerin çeşitleri, bir yabancı ismin tanınmasını sağlayan ölçütler, Arapların bazı yabancı kökenli sözcüklerde yaptıkları değişiklikler gibi konuları detaylı olarak işlemekte ve Arapça'ya giren Farsça, Rûmca, Süryânîce, Nebatîce, Habeşçe ve Hintçe sözcüklere ayrı ayrı örnekler vermektedir.[33]

3. Dahîl ve Muarreb sözcükleri Tanıma Ölçütleri

3. 1. Nakil (Dil uzmanlarının rivayeti)

Dilciler erken dönemlerden başlamak üzere Arap diline giren yabancı sözcüklerin tanınması konusuna büyük önem vermişlerdir. Kaynaklarda Arapça’nın sözcük aldığı halkların dillerini çok iyi bilen, hatta bir kısmı o dilleri konuşan halklara mensup olan çok sayıda Arap dilcisinden bahsedilmektedir. Örneğin Sîbeveyh, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ezherî ve Cevherî çok iyi Farsça bildikleri gibi; Ebû Hâtim Farsça'nın yanında Süryânîce'yi de çok iyi biliyordu.[34] Bu ünlü dilci Arapçalaştırılmış yabancı bir sözcüğün yabancı olduğunu bilmekle kalmamış; onun ilk aslının

---

[32] Bk. Ebû Mansûr ‘Abdulmelik b. Muhammed es-Se'alibî, , Fikhu'l-luğa ve esrâru'l-‘Arabiyye, nşr.: Yâsîn el-Eyyûbî, Beyrut, 1999, s. 337-339.

[33] Bu bâb ve muhtevası için bk. Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 268-293.

[34] Cevâlîkî, el-Mu ‘*arreb*, s. 21 (nâşirin mukaddimesi).

nasıl olduğunu ve ne tür değişiklikler geçirerek Arap diline girdiğini tespit etmek için de çalışmalar yapmıştır. Örneğin سِجِلّاط (yasemin) kelimesinin aslını araştırırken bunu bir Rûm kadına sormuş, kadın da kendisine bunun aslının سِجِلّاطس olduğunu bildirmiştir.[35] Annesi Nebatî olan Ebû ‘Amr eş-Şeybânî Nebâtîce biliyordu.[36]

İbn Dureyd, Ezherî, Cevherî ve İbn Manzûr gibi sözlükçüler, eserlerine almış oldukları sözcüklerden yabancı kökenli olanların bu durumlarını belirtmişlerdir. Bunun yanında eserlerinde yabancı sözcüklerle ilgili bölümler açan İbn Kuteybe, Se ‘âlibî, Suyûtî ve daha önce kendilerinden bahsettiğimiz diğer dilcilerden, herhangi bir sözcüğün yabancı kökenli olduğuna ilişkin bize ulaşan bir nakil bizim için delil teşkil etmektedir.[37]

3. 2. Ses uyumu

Her dilin kendine özgü ses uyumu kuralları vardır. Çeşitli harf ve seslerin bir araya gelip gelemeyeceği noktasında düğümlenen bu uyum kurallarına göre bir dilin sözdağarcığını oluşturan sözcüklerin yerli veya yabancı oldukları tespit edilmiştir. Aşağıda görüldüğü gibi Arap dilcileri konuya bu açıdan da yaklaşmışlardır.

1) Arapça bir sözcükte ق -ج *harfleri bir arada bulunmaz:*

2)Arapça bir isimde ن *harfinden sonra* ر *harfi gelmez.*

3) Arapça bir sözcükte ج-ص *harfleri bir arada bulunmaz.*

4) Arapça bir sözcükte د *harfinden sonra* ز *harfi gelmez.*

---

[35] İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, XVII, 73.

[36] İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, X,48, “h-z-r-k”.

[37] Cevâlîkî, *el-Mu ‘arreb*, s. 21 (nâşirin mukaddimesi).

5) Arapça bir sözcükte بست *harfleri peş peşe gelmez.*

Yukarıdaki kurallara uymayan sözcüklerle karşılaşıldığı takdirde bunların yabancı olduklarına hükmedileceğini ifade eden Cevâlîkî, konuyla ilgili şu örnekleri vermektedir:[38]

Sözcük	Anlamı	Sözcük	Anlamı
أجْوَق	Kalın boyunlu.	جَلَوْبَق	Bir özel isim.
جَوْق	Topluluk.	جَرْدَق	Kalın ekmek
نَرْجِس	Nergis	نَرْس	Irak'ta bir köy.
نِرْسِيان	Bir hurma türü.	نَرْمَق	Yumuşak.
جِصّ	Tuğla.	صَنْجَة	Ağırlık.
هِنْداز	Ölçü.	مُهَنْدِز {س}	Mühendis.
بَسْت	Bahçe	بُسْتان	Bostan

6) Arapça bir sözcükte ل *harfinden sonra* ش *harfi gelmez.*

أقْلَش sözcüğünün Arapça olmadığını söyleyen İbn Manzûr, zira Arapça bir sözcükte *lâm* harfinden sonra *şîn* harfinin gelemeyeceğini kaydetmektedir.[39]

7) Arapça bir sözcükte araları "elif" ile açılmış aynı cinsten iki harf bulunmaz.

قاقِزَة sözcüğünün bu kuraldan dolayı Arapça olmadığı ifade edilmektedir.[40]

---

[38] Bk. Cevâlîkî, *el-Mu 'arreb*, s. 100.
[39] Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VI, 337, "k-l-ş".

8) ج ـط harfleri Arapça bir sözcükte bir arada bulunmaz.

طاجِن ve طَيْجَن sözcüklerinin Arapça olmadıklarını belirten Cevherî, bu kuralı gerekçe göstermektedir.[41]

9) Arapça bir sözcükte س ve ذ harfleri bir arada bulunmaz.

Aşağıdaki sözcükler bu kuraldan dolayı yabancı kökenli olarak kabul edilmişlerdir:[42]

Sözcük	*Anlamı*	*Sözcük*	*Anlamı*
سَبْذَة	Sepet.	أُسْتاذ	Öğretmen
سَذاب	Sedef otu.	ساذِج	Sade, basit.

3. 3. Arapça Vezinlere uymama

Sarf ve nahiv kitaplarında Arap dilinin kendi sözvarlığı içinde yer alan isim ve fiiller için belirlenmiş bir takım vezinler vardır. Dolayısıyla Arap dili vezinlerinden birine uymayan bir sözcükle karşılaşıldığı zaman bunun yabancı olduğuna hükmedilir ki, إِبْرَيْسَمْ (ipek) ve آمِين (kabul et!) sözcükleri buna örnektir:[43]

---

[40] Bk. Cevâlîkî, *el-Mu ʻarreb,* s. 24 (nâşirin mukaddimesi).

[41] Bk. Cevherî, *Sihâh*, VI, 2157.

[42] Bk. Cevâlîkî, *el-Mu ʻarreb*, nâşirin mukaddimesi, s. 22.

[43] Bk. Bobo, *Fikhu'l-luğa*, s. 176.

3. 4. Tarihsel gerçeklik

Bu gerçeklik daha çok çağdaş Arap dilcileri tarafından dikkate alınmaktadır. Bunların başında gelen Corcî Zeydân, Arapça, Farsça ve Sanskritçe'de müşterek kullanılan güzel kokulu maddelerden "misk", "amber" ve "karanfil" örneklerini verirken bunların Sanskritçe asıllı olduklarını tercih etmekte ve buna gerekçe olarak adı geçen maddelerin anayurtlarının Hindistan olmasını göstermektedir.[44]

[44] Bk. Zeydân, *Târîhu'l-luğa*, s. 8-9.

İKİNCİ BÖLÜM
KLASİK DÖNEM ARAP DİLİNİ GÜNÜMÜZE ULAŞTIRAN TEMEL KAYNAKLAR VE BU KAYNAKLARA GİREN FARSÇA SÖZCÜKLER

Araştırmamızın kapsamı klasik dönemde Arap diline giren Farsça sözcüklerle sınırlıdır. Klasik Arap dilini günümüze ulaştıran üç önemli kaynak vardır. Bunlar klasik Arap şiiri, Kur'ân ve hadislerdir. Araplarla Arap olmayan kavimler arasında kurulan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, dinsel vb. ilişkiler sonucunda bu her üç kaynağa da yabancı sözcükler girmiştir.

1.Klâsik Arap Şiiri

Klâsik Arap şiirinden maksat, câhiliye dönemi,İslâmın ilk dönemi, Emeviler dönemi ve Abbasîlerin birinci döneminde icra edilen şiirlerdir. Bunlar içerisinde en fazla Farsça sözcük içerenler câhiliye şiirleridir. Bu dönemin şiirine giren sözcüklerin büyük bir kısmı daha sonraki klâsik dönem şiirlerinde de şu veya bu münasebetle tekrarlanmıştır. Burada câhiliye kesitini vermek istiyoruz. Sözcüklerin anlamlarından sonra yer verdiğimiz şâirleri ve şiir kaynaklarını teknik açıdan kısaltmalı olarak veriyoruz. Bunların ayrıntılı bibliyografyaları çalışmamızın sonunda vermiş bulunuyoruz.

إبْرِيق *ibrik*. Adiy,Dîvân,78; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[45]

أُرْجُوان *kırmızı boya*. A'şâ, Dîvân, 313; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[46]

---

[45] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I,149.

أسْبَذ *ata tapan.* Tarafe, Dîvân, 206; Farsça oluşuyla ilgili kaynak [47]

أُلْوَّة *ud ağacı*. İmruülkays, Dîvân, 60; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[48]

إيوان *çardak.* A'şâ, Dîvân, 185; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[49]

بُخْت *deve.* Nâbiğa, Dîvân, 236; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[50]

بَرْبَط *ûd*. A'şâ, Dîvân, 293; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[51]

بَرِيد *elçi*. İmruülkays, Dîvân, 66; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[52]

بُسْتان *bostan*. A'şâ, Dîvân,9; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[53]

بَنْد *sancak.* Antere, Dîvân, 56; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[54]

تُبّان *kısa don*. A'şâ, Dîvân, 191; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[55]

---

[46] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 112; Şîr, *Mu'cem*, s. 8; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 92.

[47] Cevâlîkî, el-Muarreb, s. 148; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47.

[48] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 209; Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 95.

[49] Tubya Anîsî, *Tefsîru'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l- 'Arabiyye me 'a zikri aslihâ bi hurûfih*, Kahire, 1965.

s. 5; el-Muneccid, *el-Mufassal*, s. 98.

[50] Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 172.

[51] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 263; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

[52] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 275-276; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 102.

[53] Şîr, *Mu'cem*, s. 22.

[54] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 302; Şîr, *Mu'cem*, s. 27; Anîsî, *Tefsîr*, s. 13.

[55] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 38; Şîr, *Mu'cem*, s. 33; Anîsî, *Tefsîr*, s. 17.

تَنُّور *fırın*. Umeyye, Dîvân,73; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[56]

جُمان *inci*. Alkame,Dîvân, 94, Farsça oluşuyla ilgili kaynak[57]

جَوْهَر *cevher*. Antere, Dîvân,87; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[58]

خَنْدَق *hendek*. Nâbiğa, Dîvân,242; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[59]

خُوان *sofra*. Adiy, Dîvân, 85; Farsça oluşuyla ilgili kaynak [60]

دُهْقان *köy reisi*. Bişr, Dîvân, 113; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[61]

دِيباج *ipek*. Zuheyr, Dîvân, 77; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[62]

رَسَنْ *ip,yular*. A'şâ, Dîvân, 5; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[63]

---

[56] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 348. Anîsî'ye göre bu kelime İbrânîce'dir. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s.18.

[57] Şîr, *Mu'cem*, s. 45; Anîsî, *Tefsîr*, s. 21; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

[58] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 237.

[59] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 466; Şîr, *Mu'cem*, s. 57; Anîsî, *Tefsîr*, s. 25.

[60] Şîr, *Mu'cem*, s. 58; anîsî, *Tefsîr*, s. 25; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 113.

[61] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 303; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 40; anîsî, *Tefsîr*, s. 29.

[62] Muhibbî, *a. g. e.*, II, 43; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 115.

[63] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 337; Şîr, *Mu'cem*, s. 72; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

زَبَرْجَد *zümrüt*. Tarafe, Dîvân, 31; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[64]

سُرادِق *dehliz*. Sellâme,Dîvân,19; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[65]

سِمْسار *komisyoncu*. A'şâ, Dîvân,319; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[66]

سُنْبُك *toynak*. Tarafe, Dîvân, 111; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[67]

شِطْرَنْج *satranç*. İmruülkays, Dîvân, 468; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[68]

طُنْبُور *tambur*. A'şâ, Dîvân, 359; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[69]

فارِس *aslan*. İmruülkays, Dîvân, 175;Farsça oluşuyla ilgili kaynak[70]

فِصْفِصَة *yaş yem*. Evs,Dîvân, 41; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[71]

فَيْج *elçi*. Adiy, Dîvân, 39; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[72]

---

[64] Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Anîsî, *Tefsîr*, s. 32; Mneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

[65] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 127.

[66] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 152.

[67] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 362; Muhammed b. Mekrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1990, IV, 380.

[68] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, 414; Şîr, *Mu'cem*, s. 100; Anîsî, *Tefsîr*, s. 41.

[69] Cevâlîkî, *el-Marreb*, s. 444; es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, II, 265.

[70] Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 473.

[71] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 339.

[72] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 472; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 349; Şîr, *Mu'cem*, s. 122.

قَفِيز *ölçek*. Zuheyr, Dîvân, 21; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[73]

كافُور *kâfur*. Adiy,Dîvân, 86; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[74]

كَأس *bardak*. Tarafe,Dîvân, 78, Farsça oluşuyla ilgili kaynak[75]

كُمَيْت *kahverengi*. Adiy, Dîvân, 74; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[76]

كُوب *küp*. Adiy, Dîvân, 67; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[77]

لِجام *gem*. Zuheyr, Dîvân, 22; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[78]

مَرْزُبان *reis*. Evs, Dîvân,105; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[79]

مُسْتُق *cübbe*. A'şâ, Dîvân, 293; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[80]

مِسْك *misk*. A'şâ, Dîvân, 219; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[81]

مُوق *mest*. Sellâme,Dîvân, 14; Farsça oluşuyla ilgili kaynak[82]

---

[73] Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 527.

[74] Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544.

[75] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 381; Şîr, *Mu'cem*, s. 131.

[76] Şîr, *Mu'cem*, s. 137.

[77] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 559; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 407.

[78] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 564; Şîr, *Mu'cem*, s. 141; Abdulazîz, *et-Ta'rîb*, s. 402.

[79] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 457; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

[80] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 573; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

[81] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 467.

[82] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 150.

مُوم	*mum*.	İmruülkays, Dîvân, 115;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[83]
نُمْرُق	*yastık*.	İmruülkays, 79;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[84]
نَمَط	*at*.	Zuheyr, Dîvân, 9;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[85]

2. Kur'ân

Dil alimleri yabancı sözcüklerin Kur'an'da yer alıp almadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Suyûtî bu konuyu "*el-Muhezzeb fima vaka'a fi'l-Kur'ani mine'l-muarreb*" adlı eserinin önsözünde özlü bir analize tabi tutmuştur. Biz burada daha çok onun analizlerine yer vereceğiz.[86]

Başta İmam Şafi'î (ö. 204/), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310 /) Ebû Ubeyde Ma'mer b. Musenna (ö. 210 /)Kadı Ebûbekir el-Bakıllanî (404 /) ve Ebu'l-Hasan Ahmed b. Faris (ö. 390 /) olmak üzere çoğu alimler Kur'an'da yabancı sözcüklerin bulunmadığı yönünde görüş belirtmiş ve şu ayetleri delil getirmişlerdir:

= *Anlayasınız diye biz onu Arapça Kur'an olarak indirdik.*[87]

= *Eğer biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık şöyle diyeceklerdi: Ayetleri anlaşılır şekilde açıklanmalı değil miydi*?[88]

---

[83] İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, XII, 566; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 577; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 151.

[84] Şîr, *Mu'cem*, s. 154.

[85] Abdulazîz, *et-Ta'rîb*, s. 406.

[86] Bkz. Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman Ebu Bekir, *el-Muhezzeb fima vaka'a fi'l-Kur'ani mine'l-muarreb*, nşr.: Semîr Hüseyin Halebî, Beyrut, 1987, s. 21-34.

[87] Yusuf: 12 / 2.

[88] Fussilet: 41 / 44

İmam Şafiî Kur'an'da yabancı sözcük vardır diyenlere sert çıkışmış, Ebû Ubeyde de Kur'an'ın sadece Arapça olarak indirildiğini söylemiş ve Kur'an'da geçen ilgili bir kelime için "bu Nabatîce'dir" diyenin büyük bir gaf yaptığını ifade etmiştir. İbn Faris de eğer Kur'an'da yabancı sözcüklerin bulunduğu kabul edilirse, bunun bu tür kelimelerin karşılığının Arap dilinde bulunmadığı, Dolayısıyla Arapların bunların karşılıklarını kendi dillerinden bulmakta aciz oldukları anlamına geleceğini belirtmektedir. İbn Cerîr et-taberî'ye göre Kur'an'daki bazı kelimelerin Farsça, Habeşçe, Nabatîce veya başka bir dilce olduğuna ilişkin İbn Abbas'a dayandırılan rivayetleri şöyle yorumlamaktadır: Bu kelimeler Araplarla Arap olmayanlar arasında müşterek kullanılan kelimelerdir. Yani aynı kelimeyi Hem Araplar, hem de Farslar, Habeşîyler ve diğer bazı kavimler müşterek olarak kullanmışlardır.

Diğer bazı alimler ise Kur'an'da yabancı sözcüklerin bulunduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar redd cephesinin delil getirdikleri ayetlere de farklı açılardan bakmışlardır. Örneğin bunlara göre nasılki Farsça bir kasidenin içinde bulunan Arapça bir kelime o kasideyi Farsça olmaktan çıkarmıyorsa, Kur'an'da birkaç yabancı kelimenin bulunması da O'nu "*Arapça bir Kur'an*"[89] olmaktan çıkarmamaktadır. Kaldı ki dilciler tarafından Kur'an'da da geçen "İbrahîm" ve benzeri isimlerin gayr-ı munsarıf olmalarının, dolayısıyla kesre ve tenvîn almamalarının iki nedeni olarak *'Alem* (özel isim) ve *ucmet* (yabancı kökenli) gösterilmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki bu tür isimler yabancı menşelidirler. Bunun yanında Ebû Meysere ve Dahhak gibi bilginler Kur'an'da her dünya dilinden kelimelerin bulunduğunu söylemişlerdir. Suyûtî ise bu sözlere açıklık getirmek açısından şöyle bir yaklaşımda bulunmaktadır: Kur'an gelmiş geçmiş bütün insanların ortaya çıkardıkları ilimlere ve her şeyle ilgili bilgilere işaret ettiği için onda her dünya diline işaret eden kelimelerin bulunması kaçınılmazdır. Dolayısıyla

[89] Yusuf: 12 / 2

değişik dünya dilleri kelimelerinden hoş olan ve Araplar arasında kullanımı fazla olan bazıları Kur'an için seçilmiştir. Ayrıca madem ki Hz. Peygamber bütün insanlığa gönderilmiştir, o halde kendisine gönderilen kitapta da her ümmetin dilinden kelimelerin yer alması kaçınılmazdır.

Bunları söyleyen Suyûtî, daha sonra Kur'an'da geçen yabancı sözcükleri alfabetik sıraya göre dizmektetir ki, bunlar arasında Farsça olanlar da bulunmaktadır. Biz burada Farsça olanların listesini vereceğiz ve Suyûtî'nin "*el-Muhezzeb*" adlı eserinin dışında bu sözcüklerin Farsça olduğuna ilişkin başka bazı yazarların eserlerine de atıfta bulunacağız

آزَر	şeyh, büyük	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[90]
أبَارِيق	*ibrik*ler.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[91]
إسْتَبْرَق	*ipek*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[92]
بِيَع	kilise	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[93]
تَنُّور	*fırın*, su	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[94]

---

[90] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 33. Kelimenin geçtiği ayet şudur:
وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لأَبِيهِ آزَرَ = *İbrahim babası Azer'e….dediği vakit* (En'âm: 6/74)

[91] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I,149.

Bu kelimenin çoğulu olan "ebârîk" şu ayette geçmektedir:
بِأَكْوَابٍ وَ أَبَارِيقَ وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ
Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle (Vâkı'a: 56/18)

[92] Mecduddîn Ebu's-Seadât el-Mubârek b. Muhammed İbn Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, nşr.: Ahmed Tâhir ez-Zâvî- Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347, I, 47; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 38; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir:
وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ
= İnce ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler (Kehf:18/31)

[93] Suyûtî, el-muhezzeb, s. 48. Kelimenin geçtiği ilgili ayet şudur:
لَهُدِمَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعٌ = *Manastırlar ve kiliseler yıkılacaktı* (Hacc: 22/40

جَهَنَّم	cehennem	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[95]
دِينَار	altın para	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[96]
زَنْجَبِيل	zencefil	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[97]
سِجِّل	sayfa	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[98]
سِجِّيل	pişirilmiş taş	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[99]
سُرادِق	*kalın duvar,dehliz.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[100]
سَقَر	cehennem ateşi	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[101]

---

[94] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 348; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 50; Kelime şu ayette su veya sel anlamında kullanılmıştır:

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَ فَارَ التَّنُّورُ

= *Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başladığı vakit…* (Hûd: 11/40)

[95] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 52.

[96] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 59. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

=*Onlardan öyleleri vardır ki ona bir dinar versen onu sana ödemez* (Al-ı İmrân: 3/75)

[97] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 66. Bu kelime şu ayette geçmektedir:

وَ يُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً

=*Onlara orada karışımında zencefil olan bir kâseden içirilir* (İnsân: 76/17).

[98] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 67. Kelime şu ayette geçmektedir:

يَوْمَ نِطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِ لِلْكُتُبِ

= *Kitap sayfalarını dürer gibi göğü de toplayıp dürdüğümüz gün* (Enbiyâ: 21/104)

[99] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 69. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ = *Onlara ateşte pişirilmiş taşlar atıyorlardı* (Fîl: 105/4)

[100] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 127; Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 71.

Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçer: إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارً أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا

= *Biz zalimler için kalın duvarları kendilerini çepe çevre saran bir ateş hazırladık* (Kehf: 18/29)

سُنْدُس	ince ipek	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[102]
قُفْل	kilit	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[103]
كافُور	*kâfur*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[104]
كَنْز	hazine	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[105]
كُوِّرَتْ	dürülmek	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[106]
مِسْك	*misk*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[107]

3. Hadîsler

---

[101] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 75.

[102] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 14. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:
يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ = *İnce ipekten ve parlak atlastan giyerler* (Duhân: 44/53)

[103] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 109. Muhammed Sûresi'nin 24. ayetinde bu kelimenin çoğulu olan "akfal" şöyle geçmektedir: أَفَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُها = Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?

[104] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 113; Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir:
إِنَّ الأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورا
= *İyiler, kafur katılmış dolu bir kâseden içerler* (İnsân: 76/5)

[105] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 116.

[106] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, S. 116. Sözcük şu ayette geçmektedir: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ = *Güneş dürüldüğü zaman* (Tekvîr: 81 / 1).

[107] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 467; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 121. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:
خِتَامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ
= *Sonu misk kokusu gibidir; yarışanlar bunun için yarışsınlar* (Mutaffifûn: 83/28)

Hadis kaynakları verilirken Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i olarak A. J. Wensick yönetimindeki "el-Mu'cemu'l-Mufehres" (İstanbul, 1988) adlı eser baz alınmış; bunlara ilaveten Zemahşerî'nin "el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîs" (Kum, 1347) ile İbn Esîr'in "en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs" adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Zira bu iki eserde geçen hadislerde yer alan yabancı sözcüklerin kökenleri yazarları tarafından belirtilmiştir. Şimdi de konuyu biraz açmaya çalışalım

Hz. Peygamber bir hadisinde "*ey hendek ahalisi! Câbir sizin için bir sûr(*ziyafet*) hazırlamış*; *haydi gelin*!" demiştir[108]. Hadiste geçen خَنْدَق ve سُور kelimelerinin ikisinin de Farsça olduğunu söyleyen Cevâlîkî(ö. 540 / 1145), Hz. Peygamber'in Farsça konuştuğunu nakletmektedir.[109] Rivayete göre Hz. Peygamber'e Zimmîlerden herhangi bir konuda nasıl izin isteneceği sorulmuş, O da kendilerine أَنْدَرائِيم؟ (*gireyim mi*?) gibi şeyler söylenmesini emretmiştir.[110] Muneccid, Farsça olan ve başka yazılış biçimleri de bulunan bu kelimenin yer aldığı hadisle iligili yapılan yorumlar çerçevesinde Hazreti Peygamber'in Farsça bildiğini kaydetmektedir.[111]

Hz. Peygamber'in kullandığı yabancı sözcüklere bakıldığında bunların önemli bir kısmının krallarına İslâm'a dâvet mektuplarını gönderdiği halkların dili olarak Farsça, Habeşçe ve Rumca olduğu göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi birer davet mektubuyla Dihyetu'l-Kelbî Rûm kralı Heraklius'a; Amr b. Umeyye Habeş kralı Necâşî'ye (asıl adı Ashame);

---

[108] Buhârî, *cihâd*: 188.

[109] Bk. Cevâlîkî, *el-Muarreb*, hendek kelimesi için s. 279; sûr kelimesi için s. 382.

[110] Bk. Mecduddîn Ebu's-seadât el-Mubârek b. Muhammed b. Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, nşr.: Ahmed Tâhir ez-Zâvî – Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347, I, 74.

[111] Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 24.

Abdullah b. Huzâfe İran Kisrâsı Husrev Pervîz'e; Hâtıb b. Ebû Balta'a da Mısır Firavûnu Mukavkıs'a gönderilmiştir. İbn Sa'd'ın tespitine göre "gönderilen elçilerin hepsi gönderilmiş oldukları memleketlerin dillerini biliyorlardı".[112] Çağatay, Dihye'nin Hz. Peygamber'e dış ülkelerle ilgili önemli bilgiler vermek konusunda büyük yardımlarda bulunduğunu ifade etmektedir ki[113], bu bilgiler arasında dil ile ilgili olanlar da bulunabilir. Bu bakımdan biz başta adı geçen sahâbiler olmak üzere komşu memleketlerin dillerini bilen bazı Müslümanların Hz. Peygamber'e bu konuda yardımcı oldukları ihtimalini uzak görmüyoruz. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Fars asıllı Müslümanların arasıra açık bir şekilde Farsça konuştuklarını söyleyen Muneccid, bunlara örnek olarak Selmân-ı Fârisî'yi göstermekte ve bu zâtın Hz. Ebûbekir'in halife seçildiği gün duygularını Farsça dile getirdiğini kaydetmektedir.[114]

Meselenin bir yönü de Peygamber-Kur'ân bağlamında düşünülebilir. Eski peygamberlerin isimleri de dâhil olamak üzere Kur'ân'da yabancı sözcükler olup olmadığı hususu tartışmalı ise de, yaygın kanâate göre daha önce nâzil olan semâvî kitaplardan her biri belirli bir kavim için indirilip sadece o kavmin dilini içerirken; Kur'ân bütün kavimlere gönderilmiş ve başta Farça, Rûmca ve Habeşçe olmak üzere içinde birçok kavmin dilinden sözcükler bulunmaktadır.[115] Meseleye bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ın ilk müfessiri olan ve kendisine ara sıra bazı âyet ve sözcüklerle ilgili sorular sorulan Hz. Peygamber'in bu sözcüklerin ait oldukları diller hakkında en azından ihtiyaç nispetinde bilgi sahibi olması muhtemeldir. Aşağıda

---

[112] Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, nşr.: İhsân Abbâs, Beyrut, ts., I, 258.

[113] Bk. Neşet Çağatay, *Sorularla İslâm Dini ve İslâm Tarihi*, Ankara, 1997, s. 191.

[114] Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 26.

[115] Bk. Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 108.

hadislerde geçen Farsça sözcükler ve anlamları ile geçtikleri hadis kaynakları ve Farsça oluşlarıyla ilgili kaynaklar verilmiştir:

آنُك *kurşun*. Ebû Dâvud, *Edeb*: 88. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[116]

إبْرِيَسم ipek İbn Hanbel, II, 100. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[117]

إسْبِرَنْج *satranç atı* Nihâye, I, 47. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[118]

إسْتَبْرَق *ipek* Buhârî, *cihâd*: 77. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[119]

أسطوانة *silindir*. Müslim, *salât*: 264. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[120]

أنْدَرْوَرْد *kısa don*. Fâik, I, 63. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[121]

أنْدَرائِيم؟ *gireyim mi*? Nihâye, I, 74. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[122]

---

[116] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 91.

[117] Şîr, *Mu'cem*, s. 6.

[118] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 45; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 208; Şîr, *Mu'cem*, s. 10. Nihaye'de konuyla ilgili şu hadis geçmektedir: مَنْ لَعِبَ بِالإِسْبِرَنْجِ وَ النَّرْدِ فَقَدْ غَمَسَ يَدَهُ فِي دَمِ خِنْزِيرٍ
= *Satranç atı ve tavla ile oynayan kişi elini bir domuzun kanına batırmış gibi olur.*

[119] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

[120] Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

[121] Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 96.

[122] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 74; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 216.

بادَق *kırmızı şarap*.Nesâî, *eşribe*: 24,28. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[123]

باسِنَة *saban demiri.* Nihâye, I,129. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[124]

بَبّان *eşit* Fâik, I, 71. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[125]

بُخْتُج *pişmiş*. Nihâye, I, 101. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[126]

بَذَج *kuzu*. Tirmizî, *kıyâme*: 6. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[127]

برْجِيس *Jüpiter*. Nihâye, I, 113. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[128]

بَرْزَق *grup, fırka*.Nihâye, I, 118. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[129]

---

[123] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 208; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 239; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

[124] Şîr, *Mu'cem*, s. 23.

[125] Şîr, *Mu'cem*, s. 16.

[126] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 101; Şîr, *Mu'cem*, s. 17; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

[127] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 259; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

[128] es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, I, 264; Anîsî, *Tefsîr*, s. 9.

[129] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 101; İbn Esîr, Nihaye, I, 118. İlgili hadis Nihaye'de şöyle geçmektedir: لا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ النَّاسُ بَرَازِيقَ
=İnsanlar fırkalara ayrılmadıkça kıyamet kopmaz

برْسام *zatülcenp* Müslim, *kasâme*: 13. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[130]

بَرَق *kuzu.* Fâik, I, 104. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[131]

بُنْدُق *mermi, fındık.* Buhârî, *zebâih*: 2, 5. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[132]

بَهْرَج *kalitesiz.* Fâik, I, 140. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[133]

بُوري *hasır.* Ebû Dâvud, *salât*: 22. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[134]

بَيْذَق *piyon, piyade.* Müslim, *cihâd*: 86. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[135]

تَساخِين *mest.* Nihâye, I, 189. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[136]

جُزاف *tahmin.* Nihâye, I, 269. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[137]

---

[130] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 270.

[131] Şîr, *Mu'cem*, s. 21; Anîsî, *Tefsîr*, s. 11.

[132] Abdurrahman, *el-Muarreb*, s. 175; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 304.

[133] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 166; Şîr, *Mu'cem*, s. 29.

[134] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 158.

[135] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 210; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 104.

[136] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 106.

[137] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 38; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 384; Nihaye'de ilgili hadis şöyle geçmektedir: إبْتَاعُوا الطَّعامَ جُزَافًا = *yiyecek maddelerini tahminen de alıp satınız.*

جُلاّب *gül suyu*, . Nihâye, I, 282. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[138]

جَنْبَذ *kubbe*. Nihâye, I, 305. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[139]

جَوْرَب *çorap*. Ebû Dâvud, *Tahâret*: 61. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[140]

جَوارِش *mâcûn*. Nihâye, I, 319. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[141]

جَوْز *ceviz*. İbn Hanbel, IV, 184. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[142]

جُوالِق *çuval*. Müslim, *tevbe*: 56. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[143]

خِرْبِز *kavun*. Nihâye, II, 19. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[144]

---

[138] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 248; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 282; Şîr, *Mu'cem*, s. 42. *Nihaye*'de Bu kelimenin geçtiği ilgili hadiste şöyle deniliyor:

كَانَ إِذَا إِغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْئٍ مِثْلَ الْجُلاّبِ فَأَخَذَ بِكَفِّهِ

= Cenabetten yıkandığı zaman gülsuyu gibi bir şey ister ve elinin arasına alırdı

[139] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

[140] Şîr, *Mu'cem*, s. 48.

[141] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 402; İbn Esîr, *Nihaye*, I, 319. Nihaye'de bu kelimenin geçtiği söz şöyledir: أَهْدَى رَجُلٌ مِنَ الْعِرَاقِ إِلَى إبنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ جَوَارِشَ

=Iraklı bir adam Abdullah b. Ömer'e -Allah ondan razı olsun- macun hediye etti.

[142] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 238.

[143] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 251.

[144] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 287; Muhibbî, *a. g. e.*, I, 452; Şîr, *Mu'cem*, s. 52.

خِرْدِيق *et suyu, çorba*. Nihâye, II, 20. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[145]

خُنْبُجَة k*üp*. Nihâye, II, 82. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[146]

داذِي *şarap*. Ebû Dâvud, *eşribe*:6. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[147]

دانِق *dirhemin altıda biri*. Fâik, I, 605. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[148]

دَسْتَفْشار e*l yapımı*. Fâik, I, 126. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[149]

دِيوان *sekreterya*. İbn Hanbel, I, 31. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[150]

رُزْداق *köy*. İbn Hanbel, IV, 419. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[151]

زِبْرِج *süs, altın*. Nihâye, II, 294. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[152]

---

[145] Şîr, *Mu'cem*, s. 53; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 110.

[146] *Müneccid*, el-Mufassal, s. 111.

[147] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 6.

[148] Şîr, *Mu'cem*, s. 66.

[149] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 28; Şîr, *Mu'cem*, s. 64.

[150] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 317; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 49; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

[151] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 116; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

[152] Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

زَنْبِيل *sepet.* Buhârî, *savm*: 31. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[153]

زِنْدِيق *inkârcı.* Buhârî, *murteddîn:* 2. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[154]

زَوَق *cıva.* Fâik, II, 132. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[155]

سادَج *sade.* Ebû Dâvud, *tahâret*: 60. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[156]

سُبَيِّج *gecelik.* Nihâye, II, 331. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[157]

سُدَّر *üç kapı oyunu* Nihâye, II, 354. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[158]

سُلْحَفاة *tospaha* Buhârî, *zebâih*: 12. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[159]

سُدَّر *üç kapı oyunu*. Nihâye, II, 354. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[160]

---

[153] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 43; Şîr, *Mu'cem*, s. 80.

[154] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 97-98; Şîr, *Mu'cem*, s. 80-81

[155] Şîr, *Mu'cem*, s. 82.

[156] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 394; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 107.

[157] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 368.

[158] İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354. İlgili hadiste şöyle deniliyor:
رَأَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَلْعَبُ السُّدَّرَ = *Ebu Hureyre'yi üç kapı oyunu oynarken gördüm.*

[159] Muhibbî, *a. g. e.* , II, 144-145.

[160] İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354.

سِرْقِين *tezek*. Buhârî, *vudû'*: 66. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[161]

سُكُرُّجَة *tabak*. Buhârî, *at'ime*: 23. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[162]

سُور *ziyafet*. Müslim, *eşribe*: 141. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[163]

صَرْد soğuk. Nihâye, III, 21. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[164]

طابِق *tava*. İbn Hanbel, IV, 428. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[165]

طازَجَة *taze*. Fâik, III, 195. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[166]

طِرْبال *yüksek bina*. Fâik, II, 357. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[167]

طَسْق *toprak haracı*. Nihâye, III, 124. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[168]

---

[161] Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 374.

[162] Şîr, *Mu'cem*, s. 92; Anîsî, *Tefsîr*, s. 36; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 126.

[163] Şîr, *Mu'cem*, s. 96; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 127.

[164] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 420; Şîr, *Mu'cem*, s. 107; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 132.

[165] Anîsî, *Tefsîr*, s. 45.

[166] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 134.

[167] Şîr, *Mu'cem*, s. 111.

[168] Şîr, *Mu'cem*, s. 113.

عَسْكَر *asker, ordu*. Buhârî, *cihâd*: 77. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[169]

غُبَيْراء *şarap*. Fâik, III, 46. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[170]

فَرْسَخ *8 km*. Buhârî, *nikâh*: 107. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[171]

فُسْطاط *kıl çadırı*. Müslim, *libâs*: 82. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[172]

قَزّ ipek. İbn Hanbel, I, 218. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[173]

قَفْش *küçük mest*. Fâik, III, 219. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[174]

قَهْرَمان *vekil, gâlip*. Müslim, *zekât*: 40. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[175]

---

[169] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 453; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 292.

[170] Şîr, *Mu'cem*, s. 115.

[171] Anîsî, *Tefsîr*, s. 50; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 138.

[172] Muhibbî, *a. g. e.* , II, 337. Abdurrahîm'e göre Lâtince'dir. Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 485.

[173] Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 523.

[174] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 356.

[175] Şîr, *Mu'cem*, s. 130; Anîsî, *Tefsîr*, s. 59; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 141.

كِرْباس *pamuklu elbise*.İbn Hanbel, V, 414. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[176]

كَرْد *boyun*. Nihâye, IV, 162. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[177]

كَرْزَن *kazma, kral tâcı*. Fâik, II, 408. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[178]

كُرْسُف *pamuk*. Nihâye, I, 316. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[179]

كُرْكي *turna kuşu*. İbn Hanbel, VI, 23. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[180]

كَعْك *kek*. Tirmizî, *menâkib*: 3. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[181]

كِنّارات *çalgı*. Fâik, II, 112. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[182]

كُوز *testi*. İbn Hanbel, I, 102. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[183]

---

[176] Müneccid, *el-Mufassal*, s. 143.

[177] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 534; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 144.

[178] Şîr, *Mu'cem*, s. 133.

[179] Şîr, *Mu'cem*, s. 133; Anîsî, *Tefsîr*, s. 62.

[180] Şîr, *Mu'cem*, s. 134.

[181] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 400; Anîsî, *Tefsîr*, s. 63.

[182] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 145.

[183] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 409; Şîr, *Mu'cem*, s. 140.

لُوبِيا *bir bitki*. Nesaî, *imân*: 45. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[184]

مَرْج *geniş alan*. Nesaî, *hayl*: 1. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[185]

مُوبَذان *hakim*. Nihâye, IV, 369. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[186]

مِيسَوْسَن *şarap*. Fâik, III, 398. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[187]

نَرْد *tavla*. Ebû Dâvud, *edeb*: 56. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[188]

نَرْمَق *yumuşak*. Nihâye, V, 39-40. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[189]

---

[184] Şîr, *Mu'cem*, s. 142; Anîsî, *Tefsîr*, s. 67.

[185] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 575.
[186] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 149.

[187] Şîr, *Mu'cem*, s. 149.

[188] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 605-606.

[189] Şîr, *Mu'cem*, s. 152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALFABETİK SIRAYA GÖRE KLASİK DÖNEMDE ARAP DİLİNE GİREN FARSÇA SÖZCÜKLER, ANLAMLARI VE FARSÇA OLUŞLARIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR

آنُك *kurşun*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[190]

آبْزَن *küçük havuz* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[191]

إبْرِيَسم ipek Farsça oluşuyla ilgili kaynak[192]

إبْرِيق *ibrik*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[193]

---

[190] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 91.

[191] Hafacî, *Şifa*, s. 16.

[192] Hafacî, Şifa, s. 13; Şîr, *Mu'cem*, s. 6.

[193] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I,149.
Bu iki eserde geçen bir şiirinde Adiy b. Zeyd şöyle diyor:

إِبْزِيم	*kemer tokası*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[194]
إِجَازَة	*içirme/reviyye*	Farsça oluşuyla ilgili Kaynak[195]
أُرْجُوان	*kırmızı boya.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[196]
أسْبَذ	*ata tapan.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[197]
إسْبِرَنْج	*satranç atı*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[198]
إسْتَبْرَق	*ipek*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[199]
أسطوانة	*sütun,silindir.*	Farsça oluşuya ilgili kaynak[200]

وَدَعَا بِالصَّبُوحِ يَوْمًا فَجَانَتْ قَيْنَةٌ فِي يَمِينِهَا إِبْرِيقُ

Bir gün sabah kahvaltısı şarabı istedi,
Bir cariye elinde bir ibrikle geldi.

Bu kelimenin çoğulu olan "ebârîk" şu ayette geçmektedir:

بِأَكْوَابٍ وَ أَبَارِيقَ وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ

Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle (Vâkı'a: 56/18)

[194] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 124

[195] Hafacî, *Şifa*, s. 34

[196] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 112; Şîr, *Mu'cem*, s. 8; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 92.

[197] Hafacî, *Şifa*, s. 16; *Fâik*, I, 31; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 148; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47.

[198] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 45, 47; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 208; Şîr, *Mu'cem*, s. 10.

[199] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 38; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir: وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ
= İnce ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler (Kehf:18/31)

[200] Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

أُسْكُرَّجَة *küçük sirke kabı* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[201]

أُشْنَان *Kalya taşı, çorak* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[202]

إِمَاج *oyun ve raks yeri* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[203]

أَنَاهِيد Zühre Farsça oluşuyla ilgili kaynak[204]

أَنْدَرْوَرْد *kısa don.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[205]

أَنْدَرائِيم؟ *gireyim mi*? Farsça oluşuyla ilgili kaynak[206]

إِيوان *çardak.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[207]

بَاذَق kırmızı şarap Farsça oluşuyla ilgili kaynak[208]

بَازِي doğan kuşu Farsça oluşuyla ilgili kaynak[209]

---

[201] Cevâlîkî, el-Muarreb, s. 131.

[202] Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 124.

[203] Hafacî, *Şifa*, s. 20

[204] Hafacî, *Şifa*, s. 21.

[205]Zemahşerî, *Fel-Fâik*, I, 63; Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 96.

[206] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 216.

[207] *Fâik*, I, 460-461; Anîsî, *Tefsîr*, s. 5; el-Muneccid, *el-Mufassal*, s. 98.

[208] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 208

[209] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 182.

باسِنَة *saban demiri.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[210]

بَاطِيَة *bir kap türü* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[211]

بَاغ *bağ* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[212]

بَالَة *esans şişesi* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[213]

بَبّان *eşit* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[214]

بَبْر *kaplan* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[215]

بُخْتُج *pişmiş.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[216]

بَخْت şans, talih Farsça oluşuyla ilgili kaynak[217]

بُخْت *deve.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[218]

---

[210] Şîr, *Mu'cem*, s. 23.

[211] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 211

[212] Hafacî, *Şifa*, s. 49.

[213] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 163.

[214] Şîr, *Mu'cem*, s. 16.

[215] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 178.

[216] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 101; Şîr, *Mu'cem*, s. 17; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

[217] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 171

[218] *Nihâye*, I, 101; Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 172.

بُدّ	put	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[219]
بَذَج	*kuzu*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[220]
بَرْبَط	*barbat çalgısı*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[221]
برْجيس	*Jüpiter*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[222]
بَرْخ	pay, hisse	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[223]
بَرْدَج	esir(lik)	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[224]
بَرْزَق	*grup, cemâat*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak [225]
برْزيق	atlı, savaşçı	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[226]
برْزين	bir kap türü	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[227]
برْسام	*zatülcenp*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[228]

[219] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 212

[220] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 259; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

[221]İbn Esîr, *en-Nihaye*, I, 112; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 263; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

[222] es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, I, 264; Anîsî, *Tefsîr*, s. 9.

[223] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 209

[224] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 159

[225] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 101.

[226] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 169

[227] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 189.

[228] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 270.

بَرَق	kuzu	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[229]
بَرْنَى	*uğurlu gebelik*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[230]
بَرْنَكَان	elbise	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[231]
بَرِيد	*elçi.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[232]
بَزْرَقَة	koruma	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[233]
بُسْتان	*bostan*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[234]
بَعْرَج	batıl, boş	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[235]
بَقَّم	kırmızı boya	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[236]

---

[229] Hafacî, *Şifa*, s. 40; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 157

[230] Hafacî, *Şifa*, s. 55.

[231] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 170.

[232] Hafacî, *Şifa*, s. 45; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 275-276; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 102.

[233] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 186.

[234] Hafacî, *Şifa*, s. 40; Şîr, *Mu'cem*, s. 22.

[235] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 160

[236] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 176.

بَلاس	cüppe	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[237]
بَنْد	*sancak.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[238]
بنْدَار	*malı çok olan*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[239]
بُنْدُق	*mermi, fındık.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[240]
بَنَفْسَج	menekşe	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[241]
بَهْرَام	Merih	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[242]
بَهْرَج	*kalitesiz.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[243]
بَهْرَمَان	kırmızı renk	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[244]

[237] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 157

[238] *Nihâye*, I, 157; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 302; Şîr, *Mu'cem*, s. 27; Anîsî, *Tefsîr*, s. 13.

[239] Hafacî, *Şifa*, s. 55.

[240] Abdurrahman, *el-Muarreb*, s. 175; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 304.

[241] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 204.

[242] Hafacî, *Şifa*, s. 55; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 169.

[243] İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 166; Şîr, *Mu'cem*, s. 29.

[244] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 168

بُوري	*hasır.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[245]
بُوريَا	*Bari*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[246]
بُوصِي	gemi	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[247]
بَيْذَق	*piyon, piyade*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[248]
بِيَع	kilise	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[249]
بِيمَارِسْتَان	*hastane*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[250]
تُبّان	*kısa don*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[251]

[245] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 158.

[246] Hafacî, *Şifa*, s. 39.

[247] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 167. Muallakât şairlerinden Tarafe'nin bir şiirinde şu mısra geçiyor:

كَسُكَّانِ بُوصِيٍّ بِدِجْلَة مُصْعِدِ

Dicle nehrinde yükselen bir geminin sakinleri gibi

[248] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 210; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 104.

[249] Suyûtî, el-muhezzeb, s. 48. Kelimenin geçtiği ilgili ayet şudur:

لَهُدِمَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعٌ = *Manastırlar ve kiliseler yıkılacaktı* (Hacc: 22/40

[250] Hafacî, *Şifa*, s. 56.

[251] A'şâ, *Dîvân*, 191; Buhârî, *salât*: 9; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 38; Şîr, *Mu'cem*, s. 33; Anîsî, *Tefsîr*, s. 17.

تَجْفَاف	giysi	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[252]
تَساخِين	*mest.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[253]
تَنُّور	*fırın*, su	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[254]
تِير	ok	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[255]
جُذَاذ	*eski elbise*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[256]
جُزاف	*tahmin*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[257]
جُلاّب	*gül suyu, bal.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[258]
جَنْبَذ	*kubbe*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[259]

---

[252] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 223

[253] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 106.

[254] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 348; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 50; (Anîsî'ye göre bu kelime İbrânîce'dir: Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s.18). Kelime şu ayette su veya sel anlamında kullanılmıştır:

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَ فَارَ التَّنُّورُ

= *Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başladığı vakit…* (Hûd: 11/40)

[255] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 218

[256] Hafacî, *Şifa*, s. 68.

[257] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 38; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 384.

[258] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 248; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 282; Şîr, *Mu'cem*, s. 42.

[259] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

جَنْك *çenk müzik aleti* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[260]

جَوْرَب *çorap*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[261]

جَوارِش *mâcûn*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[262]

جَوْز *ceviz*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[263]

جُوالِق *çuval*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[264]

جُمان *inci*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[265]

جَهَنَّم *cehennem* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[266]

جَوْهَر *cevher*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[267]

خِرْبِز *kavun*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[268]

خِرْدِيق *et suyu, çorba*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[269]

---

[260] Hafacî, *Şifa*, s. 77.

[261] Şîr, *Mu'cem*, s. 48.

[262] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 402.

[263] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 238.

[264] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 251.

[265] Şîr, *Mu'cem*, s. 45; Anîsî, *Tefsîr*, s. 21; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

[266] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 52.

[267] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 237.

[268] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 287; Muhibbî, *a. g. e.*, I, 452; Şîr, *Mu'cem*, s. 52.

[269] Şîr, *Mu'cem*, s. 53; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 110.

خُنْبُجَة k*üp*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[270]

خَنْدَق *hendek.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[271]

خُوان *sofra*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[272]

داذِي *şarap.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[273]

دانِق *dirhemin altıda biri*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[274]

دَرْز *dikim* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[275]

دُرُوغ *yalan* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[276]

دَسْتَفْشار e*l yapımı*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[277]

دِهْلِيز *koridor* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[278]

---

[270] *Müneccid*, el-Mufassal, s. 111.

[271] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 466; Şîr, *Mu'cem*, s. 57; Anîsî, *Tefsîr*, s. 25.

[272] Şîr, *Mu'cem*, s. 58; anîsî, *Tefsîr*, s. 25; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 113.

[273] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 6.

[274] Şîr, *Mu'cem*, s. 66.

[275] Hafacî, *Şifa*, s. 98.

[276] Hafacî, *Şifa*, s. 104.

[277] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 28; Şîr, *Mu'cem*, s. 64.

[278] Hafacî, *Şifa*, s. 99.

دِيوان *sekreterya*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[279]

دُهْقان *köy reisi*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[280]

دِينَار altın para Farsça oluşuyla ilgili kaynak[281]

دِيباج *ipek*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[282]

رَام *her ayın 21'i* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[283]

رُزْداق *köy*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[284]

رَسَنْ *ip,yular*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[285]

---

[279] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 317; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 49; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

[280] Hafacî, *Şifa*, s. 99; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 303; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 40; anîsî, *Tefsîr*, s. 29.

[281] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 59. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

=*Onlardan öyleleri vardır ki ona bir dinar versen onu sana ödemez* (Al-ı İmrân: 3/75)

[282] Muhibbî, *a. g. e.*, II, 43; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 115.

[283] Hafacî, *Şifa*, s. 108. Ebû Nuvâs bir şiirinde şöyle diyor (bk. Hafacî, aynı yer):

أسْقِنِي إنَّ يَوْمَنَا يَوْمُ رَامٍ وَلِرَامٍ فَضْلٌ عَلى الأيّأمِ

Bana içki ver, zira bugünümüz Ram günüdür

Ram'ın öteki günlere bir üstünlüğü vardır.

[284] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 116; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

[285] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 337; Şîr, *Mu'cem*, s. 72; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

زَبَرْجَد *zümrüt.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[286]

زِبْرِج *süs, altın.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[287]

زِرْنِيخ *zehirli madde* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[288]

زِرْيَاب *altın suyu* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[289]

زَنْبِيل *sepet.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[290]

زَنْجَبِيل zencefil Farsça oluşuyla ilgili kaynak[291]

زِنْدِيق *inkârcı.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[292]

زَوَق *cıva.* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[293]

---

[286] Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Anîsî, *Tefsîr*, s. 32; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

[287] Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

[288] Hafacî, *Şifa*, s. 114.

[289] Hafacî, *Şifa*, s. 106.

[290] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 43; Şîr, *Mu'cem*, s. 80.

[291] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 66. Bu kelime şu ayette geçmektedir:

وَ يُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً

=*Onlara orada karışımında zencefil olan bir kâseden içirilir* (İnsân: 76/17).

[292] Hafacî, *Şifa*, s. 113; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 97-98; Şîr, *Mu'cem*, s. 80-81.

[293] Şîr, *Mu'cem*, s. 82.

زيج	*inşaata gerilen ip*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[294]
سَابَاط	*çatı*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[295]
سادَج	*sade.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[296]
سُبَيِّج	*gecelik.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[297]
سِجِّل	sayfa	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[298]
سِجِّيل	pişirilmiş taş	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[299]
سُدَّر	*üç kapı oyunu*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[300]
سُرادِق	*kalın duvar,dehliz.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[301]

---

[294] Hafacî, *Şifa*, s. 114.

[295] Hafacî, *Şifa*, s. 122.

[296] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 394; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 107.

[297] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 368.

[298] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 67. Kelime şu ayette geçmektedir:

يَوْمَ نِطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِ لِلْكُتُبِ

= *Kitap sayfalarını dürer gibi göğü de toplayıp dürdüğümüz gün* (Enbiyâ: 21/104)

[299] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 69. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ = *Onlara ateşte pişirilmiş taşlar atıyorlardı* (Fîl: 105/4)

[300] İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354.

سِرْقِين *tezek*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[302]

سَرْمُوزَة *ayakkabı başı* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[303]

سَقَر cehennem ateşi Farsça oluşuyla ilgili kaynak[304]

سُكُرُّجَة *tabak*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[305]

سُكُرْدَان *şekerlik* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[306]

سُلْحَفاة *tospağa* Farsça oluşuyla ilgili kaynak[307]

سُور *ziyafet*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[308]

سِمْسار *komisyoncu*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[309]

سُنْبُك *toynak*. Farsça oluşuyla ilgili kaynak[310]

---

[301] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 127; Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 71.
Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçer:

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارً أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا

= *Biz zalimler için kalın duvarları kendilerini çepe çevre saran bir ateş hazırladık* (Kehf: 18/29)

[302] Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 374.

[303] Hafacî, *Şifa*, s. 127.

[304] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 75.

[305] Şîr, *Mu'cem*, s. 92; Anîsî, *Tefsîr*, s. 36; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 126.

[306] Hafacî, *Şifa*, s. 128.

[307] Muhibbî, *a. g. e.* , II, 144-145.

[308] Hafacî, *Şifa*, s. 120; Şîr, *Mu'cem*, s. 96; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 127.

[309] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 152.

سُنْدُس	ince ipek	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[311]
شِطْرَنْج	*satranç*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[312]
شَهِنْشَاه	*şahların şahı*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[313]
صَرْد	soğuk.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[314]
طابِق	*tava*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[315]
طازَجَة	*taze*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[316]
طِرْبال	*yüksek bina.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[317]
طَسْق	*toprak haracı*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[318]
طُنْبُور	*tambur*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[319]

---

[310] İbn Esîr, *Nihâye*, II, 406; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 362; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 380.

[311] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 14. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:
يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ = *İnce ipekten ve parlak atlastan giyerler* (Duhân: 44/53)

[312] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, 414; Şîr, *Mu'cem*, s. 100; Anîsî, *Tefsîr*, s. 41.

[313] Hafacî, *Şifa*, s. 130.

[314] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 420; Şîr, *Mu'cem*, s. 107; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 132.

[315] Anîsî, *Tefsîr*, s. 45.

[316] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 134.

[317] Şîr, *Mu'cem*, s. 111.

[318] Şîr, *Mu'cem*, s. 113.

[319] Cevâlîkî, *el-Marreb*, s. 444; es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, II, 265.

عَسْكَر	*asker, ordu*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[320]
غُبَيْراء	*şarap*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[321]
فارِس	*aslan*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[322]
فَرْسَخ	*8 km*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[323]
فُسْطاط	*kıl çadırı*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[324]
فِصْفِصَة	*yaş yem*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[325]
فَيْج	*elçi*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[326]
قَزّ	ipek.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[327]
قَفْش	*küçük mest*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[328]
قَهْرَمان	*vekil, gâlip*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[329]

---

[320] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 453; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 292.

[321] Şîr, *Mu'cem*, s. 115.

[322] İbn Esîr, *Nihâye*, III,429; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 473.

[323] Anîsî, *Tefsîr*, s. 50; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 138.

[324] Muhibbî, *a. g. e.* , II, 337. Abdurrahîm'e göre Lâtince'dir. Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 485.

[325] İbn Esîr, *Nihâye*, III, 451; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 339.

[326] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 472; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 349; Şîr, *Mu'cem*, s. 122.

[327] Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 523.

[328] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 356.

قَفِيز	*ölçek*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[330]
كافُور	*kâfur*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[331]
كَأس	*bardak*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[332]

---

[329] Şîr, *Mu'cem*, s. 130; Anîsî, *Tefsîr*, s. 59; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 141.

[330] Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 527.

[331] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 113; Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir:

إِنَّ الأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورا

= *İyiler, kafur katılmış dolu bir kâseden içerler* (İnsân: 76/5)

[332] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 381; Şîr, *Mu'cem*, s. 131.

كِرْباس	*pamuklu elbise*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[333]
كَرْد	*boyun*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[334]
كَرْزَن	*kazma, kral tâcı*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[335]
كُرْسُف	*pamuk*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[336]
كُرْكي	*turna kuşu*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[337]
كَعْك	*kek*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[338]
كُمَيْت	*kahverengi*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[339]
كَنْز	hazine	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[340]
كِنّارات	*çalgı*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[341]
كُوب	*küp*.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[342]

[333] Müneccid, *el-Mufassal*, s. 143.

[334] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 534; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 144.

[335] Şîr, *Mu'cem*, s. 133.

[336] Şîr, *Mu'cem*, s. 133; Anîsî, *Tefsîr*, s. 62.

[337] Şîr, *Mu'cem*, s. 134.

[338] Hafacî, *Şifa*, s. 193; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 400; Anîsî, *Tefsîr*, s. 63.

[339] Şîr, *Mu'cem*, s. 137.

[340] Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 116.

[341] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 145.

[342] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 559; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 407.

كُوز	*testi.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[343]
لِجام	*gem.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[344]
لُوبِيا	*bir bitki.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[345]
مَرْج	*geniş alan.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[346]
مُوبَذان	*hakim.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[347]
مُوم	*mum*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[348]
مِيسَوْسَن	*şarap.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[349]
مَرْزُبان	*reis.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[350]
مُسْتُق	*cübbe.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[351]

---

[343] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 409; Şîr, *Mu'cem*, s. 140.

[344] İbn Esîr, *Nihâye*, IV, 234; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 564; Şîr, *Mu'cem*, s. 141; Abdulazîz, *et-Ta'rîb*, s. 402.

[345] Şîr, *Mu'cem*, s. 142; Anîsî, *Tefsîr*, s. 67.

[346] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 575.

[347] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 149.

[348] Hafacî, *Şifa*, s. 202.

[349] Şîr, *Mu'cem*, s. 149.

[350] Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 457; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

[351] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 573; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

مِسْك	*misk.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[352]
مُوق	*mest.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[353]
مُوم	*mum.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[354]
نَرْد	*tavla.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[355]
نَرْمَق	*yumuşak.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[356]
نَسْرِين	*nesrin çiçeği*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[357]
نُمْرُق	*yastık.*	Farsça oluşuyla ilgili kaynak[358]

---

[352] Hafacî, *Şifa*, s. 225; Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 467; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 121. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

= *Sonu misk kokusu gibidir; yarışanlar bunun için yarışsınlar* (Mutaffifûn: 83/28)

[353] Muneccid, *el-Mufassal*, s. 150.

[354] İbn Esîr, *Nihâye*, IV, 373; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 566; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 577; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 151.

[355] Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 605-606.

[356] Şîr, *Mu'cem*, s. 152.

[357] Hafacî, *Şifa*, s. 228.

[358] Şîr, *Mu'cem*, s. 154.

نَمَط	*at.*	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak[359]		
نِيلُوفَر	nilüfer çiçeği	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak[360]		
يَارَق	*bilezik*	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak[361]		
يَاقُوت	yakut	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak[362]		

[359] 94; Abdulazîz, *et-Ta'rîb*, s. 406.

[360] Hafacî, *Şifa*, s. 233.

[361] Hafacî, *Şifa*, s. 244.

[362] Suyûtî, el-Muhezzeb, s. 137. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir:

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَ الْمَرْجَانُ

= *Onlar yakut ve mercan gibidirler* (Rahmân: 55/58)

SONUÇ

Hemen hemen bütün dünya dillerinin sözdağarcıklarını oluşturan sözcükler yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılır. Bir dilin kendisine ait olan ve kökeni o dilde bulunup başka bir dilden alınmayan sözcükler yerli; toplumlar arasında meydana gelen çeşitli etkileşimlere bağlı olarak bir dilin sözvarlığına başka bir dilden giren sözcükler de yabancı olarak kabul edilir. Yabancı sözcükler, Arap dilcileri tarafından çoğunlukla *dahîl* veya *muarreb* olarak adlandırılır.

Bir dile yabancı bir dilden sözcük girmesinin çeşitli nedenleri vardır. Konumuz olan Farsça açısından bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

1) Askerî nedenler
2) Siyasî nedenler
3) Medenî nedenler
4) Sosyal nedenler
5) Külütürel nedenler
6) Ekonomik nedenler

Gerek ilk filolojik çalışmalar olarak kabul edilen "*Ğarîbu'l-Kur'ân*" ve "*Ğarîbu'l-Hadîs*" yazarları, gerekse başta ünlü dil âlimi Sîbeveyh (ö. 180

/ 796) olmak üzere erken dönem Arap dilcileri bu tür sözcükleri inceleme konusu yapmışlardır.

Klasik dönemde Arap diline "muarreb" veya "dahîl" sözcükler arasında Farsça kökenli olanlar önemli bir oran teşkil etmektedirler. Buna rağmen bildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu sözcüklerle ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak için bu tezi hazırlamış bulunuyoruz. Konuyla ilgili gözlem ve değerlendirmelerimizi şöyle özetleyebiliriz:

1) Arap diline giren dahîl ve muarreb sözcükler arasında en büyük oranı Farsça oluşturmaktadır.

2) Araplar Farsça sözcüklerden bir kısmını hiç değiştirmeden; büyük bir kısmını ise değiştirerek Arapçalaştırmışlardır. Şöyle ki;

a) Arap alfabesinde bulunmayan harfleri taşımayan ve Arap dilindeki vezinlerden birine uyan sözcükler çoğunlukla değiştirilmemiş, az bir kısmı değiştirilmiştir.

b) Arap alfabesinde bulunmayan harfler taşıyan Farsça sözcüklerdeki bu harfler mahreç itibariyle uygun Arap harfleriyle değiştirilmiştir. Arap dilindeki vezinlere uymayanlarda ise harf eklenmesi veya harf düşürülmesi gibi yollarla bir takım değişiklikler yapılarak uyum sağlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

‘ ABDULAZÎZ, Muhammed Hasan,
et-Ta ‘rîb fi'l-kadîm ve'l-hadîs, Kahire, 1990.

ADİY B. ZEYD,
Dîvanu Adiy b. Zeyd, nşr.: Muhammed Cebbâr el-Muaybid, Bağdat, 1965.

ALKAMETU'L-FAHL
Dîvanu Alkameti'l-Fahl, şerhn: A'lem eş-Şentemrî, Halep, 1969.

‘ ANÎSÎ, Tubyâ,
Tefsîru'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l- ‘Arabiyye me ‘a zikri aslihâ
bi hurûfih, Kahire, 1965.

ANTRE B. ŞEDDÂD,
Dîvan, Beyrut, 1893.

A'ŞÂ, Meymûn b. Kays,
Dîvanu A'şâ, nşr.: Muhammed Hüseyin, Kahire, 1950.

BİŞR B. EBU HÂZİM,
Dîvanu Bişr b. Ebu Hâzim, nşr.: İzzet Hasan, Dimeşk, 1960.

BOBO, Mes ‘ûd,
Fî Fıkhi'l-luğa'l-Arabiyye, Dimeşk, 1995.

CÂHIZ, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr,

el-Beyân ve't-tebyîn, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Beyrut, 1993.

_____, **Kitâbu'l-hayevân,** nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, 1950.

ÇAĞATAY, Neşet,
Sorularla İslâm Dini ve İslâm Tarihi, Ankara, 1977

CEVALİKÎ, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed,
el-Mu'arreb, nşr.: F. Abdurrahîm

EVS B. HACER,
Dîvanu Evs b. Hacer, nşr.: Muhammed Yusuf necm, Beyrut, 1960.

HAFÂCÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed,
Şifâu'l-ğalîl fîma fî kelâmi'l- ‘Arab mine'd-dahîl, Kahire, 1922; Beyrut, ts.

HASAN, İbrahîm Hasan,
Tarîhu'l-İslâm, Beyrut, 1991.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osmân,
el-Hasâis, nşr.: Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut, 2001.

İBN DUREYD, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan,
Cemheretu'l-luğa, Haydarâbâd, 1344.

İBN ESÎR, Necmuddîn Ebu's-Seâdat el-Mubarek b. Muhammed,
en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs, nşr.: Tahir ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347.

İBN HİŞÂM, Abdulmelik,
es-Sîretu'n-nebeviyye, nşr.: Mustafâ es-Sakâ ve dğr., Kahire, 1936.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Muslim,
Edebu'l-kâtib, nşr.: Alî Fâ ‘ûr, Beyrut, 1988; Beyrut, 1967.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mekrem,
Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1990.

İBN NEDÎM, Muhammed b. İshâk,
el-Fihrist, nşr.: İbrâhîm, Ramazân, Beyrut, 1994.

İBN SA'D, Muhammed,
et-Tabakâtu'l-Kubrâ, nşr.: İhsân Abbâs, Beyrut, ts.

İMRUÜLKAYS, Hunduc s. Hucr,
Dîvân, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Kahire, ts.; **Dîvanu İmrii'l-Kays**, nşr.:Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, baskı yeri yok, 1974.

İSFAHANÎ, Ebu'l-Ferec,
el-Eğânî, Beyrut, 1992.

İVADULLAH, Ebu'l-Fadl,
Mekke fi asri makable'l-İslâm, Riyad, 1981.

JESPERSEN, Otto,
Language: its Nature, Development and Origin, London, 1954.

LAKÎT B. YA'MER,
Dîvanu Lakît b. Ya'mer, nşr.: Halîl İbrahîm, Bağdak, 1970.

LEBÎD B. Rebîa,
Dîvân, nşr.: İhsân Abbâs, Kuveyt, 1962,

MUHİBBÎ, Muhammed el-Emîn,
Kasdu's-sebîl fima fi'l-luğati'l-Arabiyye mine'd-dahîl, nşr.: Osman Mahmûd es-Sînî, Riyad, 1994.

MUNECCİD, Salâhuddîn,
el-Mufassal fi'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arrebe, Beyrut, 1975.

MUSAKKAB EL-Abdî,
Şi'ru Musakkab el-Abdî, nşr.: Muhammed Al Yasîn, Bağdat, 1956.

NABİĞA, Ziyâd b. Muâviye,
Dîvanu'n-Nabiğa, nşr.: Muhammed Tâhir b. Aşûr, Tun9us, 1976.

SE ‘ÂLİBÎ, Ebû Mansûr ‘Abdulmelik b. Muhammed,
Fikhu'l-luğa ve esrâru'l- ‘Arabiyye, nşr.: Yâsîn el-Eyyûbî, Beyrut, 1999.

SELLÂME B. CENDEL,
Dîvanu Sellâme b. Cendel, nşr.: Luis Şeyho, Beyrut, 1910.

SÎBEVEYH, Ebû Bişr ‘Amr b. Osmân,
el-Kitâb, nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, 1966.

SÎNÎ, Osman Mahmûd,
Kasdu's-sebîl fima fi'l-luğati'l-Arabiyye mine'd-dahîl,
Riyad, 1994.

SUYÛTÎ**,** Celâluddîn ‘Abdurrahman.
El-Muhezzeb fima vaka'a fi'l-Kur'ân mine'l-muarreb, Beyrut, 1988.
---------**el-Muzhir fî ‘ulûmi’l-luğa ve envâ ‘iha**,baskı yeri ve tarihi yok, (Dâru ihyâi’l-kütübi’l-Arabiyye).

ŞÎR, Eddey (veya Eddâ),
Mu ‘cemu'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu ‘arrebe, Beyrut, 1990.

TARAFE B. EL-ABD,
Dîvanu Tarafe b. el-Abd, nşr.: Alî el-Cundî, Kahire, 1958.

UMEYYE B. EBU'S-SALT,
Dîvanu Umeyye b. Ebu's-Salt, nşr.: Beşîr Yemmut, Beyrut, ts.

YAVUZ, Mehmet,
"Mu ‘arreb Kelimelere Dair Yazılan Eserler Sözlükler", **Nüsha**, yıl:1, sayı:2, Ankara,2001.
_____, "Yabancı Kelimenin Arapça'da Kullanılışı ve Tanınmasındaki Ölçüler", **Nüsha**, yıl:1, sayı: 2, Ankara, 2001.

YILDIRIM, Kadri,
"Klasik Dönemde Arap Diline Giren Yabancı Sözcükler –Hadisler Bağlamında Bir Örnek-", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 5, sayı: 14, Eylül-Aralık Ankara 2002.

----------, **Sözcükbilim,** Diyarbakır, 2003.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, **el-Fâik fi ğabîbi'l-hadîs,** Kahire, 1971.

ZEYDÂN, Corcî,
Târîhu'l-luğati'l- ‘Arabiyye, Mısır, 1904.

ZİRİKLİ, Hayruddîn,
el-A'lâm, Beyrut, 1995.

ZUBYÂNÎ, Nâbiğa,
Dîvân, nşr.: Şükrî Faysal, Beyrut, 1968,

ZUHEYR B. EBÛ SULMÂ
Dîvân, Mısır, 1944.